

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.2.41>

М. Ю. Віхляєв,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
ORCID ID: 0000-0002-1906-5176

В. Ю. Чернишова,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
викладач кафедри правознавства
Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»
ORCID ID: 0000-0002-6974-1021

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ДЕРЖАВИ

Дану статтю присвячено дослідженню наукових підходів та нормативних основ реалізації нового соціального феномену – електронної демократії в умовах розвитку сучасної правової держави. Проаналізовано низку наукових підходів до тлумачення поняття «електронна демократія», визначено різні наукові концепції його розуміння, що впливають на подальші цілі та завдання з реалізації.

Окремо увагу присвячено наявному нормативному забезпеченню електронної демократії в Україні. З'ясовано, що три законодавчі визначення розглядають електронну демократію з різних аспектів: як форму суспільних відносин; як інструмент окремих можливостей для учасників правовідносин, зокрема, громадян; як засіб впливу громадян на владу. Запропоновано визначити такі ознаки електронної демократії, як: електронна демократія є наслідком розвитку публічного адміністрування та управління в сучасному світі; електронна демократія передбачає собою низку технологічних та цифрових рішень для досягнень демократичних ідеалів та цінностей; електронна демократія є вираженням аксіологічної функції держави.

Запропоновано також вважати електронну демократію як форму суспільних відносин, що виникають між громадянами та публічною владою, реалізацією завдань громадянського суспільства. З'ясовано, що через інструменти електронної демократії та низку інформаційно-комунікаційних інструментів реалізуються права громадян задля досягнення демократичних ідеалів і цінностей суспільства, вирішення необхідних поточних питань суспільства. У ході дослідження обґрунтовано, що електронна демократія є наслідком розвитку електронного урядування, як загальної системи сучасної моделі взаємодії влади та громадян.

З'ясовано, що повноцінній реалізації електронної демократії стають на заваді такі об'єктивні перешкоди, як недостатній рівень цифрової грамотності громадян, проблеми доступу громадян до цифрових та електронних (публічних) послуг, частково недостатній розвиток технологічної інфраструктури.

Ключові слова: цифрова держава, цифрова політика, демократія, електронна демократія, цифровізація, діджиталізація.

Вступ. Розвиток цифрових можливостей держави безпосередньо пов'язаний із формуванням нових демократичних інститутів взає-

модії, в яких активними учасниками виступають саме громадяни. Електронна демократія стала новим трендом сучасності, який спроможний

забезпечити сталий прогрес, впливати на реалізацію активних прав, сприяти у вирішенні найактуальніших питань та потреб соціуму.

Інститут громадянського суспільства на сьогодні не може існувати автономно від сучасних проявів розвитку публічного сектору, саме тому дослідження електронної демократії є актуальним та необхідним для висвітлення основних напрямів розвитку цифрової держави сучасності. Публічна влада, в свою чергу, є залежною від самого громадянського суспільства, а електронна демократія у даній системі є пов'язаним фактором, дослідження якого запропоновано у даній роботі.

Стан дослідження зазначеної складної системи правовідносин є досить розвинутих, оскільки електронна демократія продовжує залишатись у колі наукових інтересів зарубіжних та вітчизняних дослідників. Варто відзначити наукові напрацювання таких учених, як Й. Манедзі, Е. Амітай, Х. Юрген, Г. Мартін, Р. Говард, Малишенко Л.О., Лайон Д., Цимбалюк В.С., Баранов А.О., Заярний О.А., Савка В.Є., Митко А.М., Соловійов С.Г. та інші.

Однак, вбачаємо додаткову об'єктивну потребу у глибокому розкритті даного правового феномену для формування системи уявлень про його функціонування у контексті існування сучасної цифрової держави.

Метою дослідження є формування комплексного уявлення про електронну демократію як обов'язкову умову існування сучасної цифрової держави.

Методи дослідження. У запропонованій роботі для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів наукового пізнання, сукупне застосування яких обумовлене предметом дослідження. Так, було використано такі методи, як метод синтезу, метод аналізу, метод дедукції, системний метод, метод порівняння, метод прогнозування, аксіоматичний метод, метод документального аналізу, метод правового порівняння.

Виклад основного матеріалу. Нормативні основи електронної демократії формуються за рахунок визначень, що містяться у стратегічних документах країни. Так, зокрема, Концепцією розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р, передбачено, що електронна демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного

управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [1].

Раніше, у 2013 році, термін «електронна демократія» було передбачено у положеннях Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р: «Електронна демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій» [2].

Положенням статті 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-IX передбачено, що «Електронна демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, що дає змогу посилити участь, ініціативність та залучення громадян до публічного життя на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, підвищити прозорість процесу прийняття рішень та підзвітність демократичних інститутів, поліпшити зворотний зв'язок суб'єктів владних повноважень на звернення громадян, сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень» [3].

Усі три законодавчі визначення розглядають електронну демократію з різних аспектів: як форму суспільних відносин: як інструмент окремих можливостей для учасників правовідносин, зокрема, громадян; як засіб впливу громадян на владу.

З наведеного також слідує, що електронна демократія є частиною інформаційного суспільства, яке є одним з головних пріоритетів України, орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток суспільство, в якому кожен міг би створювати і нако-

пичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя, що слідує із розділу I прийнятого ще у 2007 році Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 № 537-V [4].

Розглянемо окремі наукові підходи до визначення електронної демократії. Наприклад, Войнова Е.О. зазначає, що «...на сучасному етапі електронна демократія повинна розглядатися не лише як інструмент політичної комунікації та пратисипації, ефективність якого обумовлена розвитком ІКТ, а вже і як ціннісно спрямована форма політичної взаємодії, що сама значною мірою визначає орієнтири цього розвитку. Отже і наведені нами вище визначення електронної демократії мають бути доповнені з урахуванням ціннісних аспектів. Аналіз досліджень присвячених ролі та проблемам впливу цифрових технологій на розвиток демократії дає нам підстави констатувати, що електронна демократія є формою демократичної політичної системи, яка характеризує новий тип соціальної організації, котрий визначається як мережеве суспільство, та функціонує на основі цінностей поваги до гідності людини, з'єднання людей між собою щиро, відкрито та всебічно, турботи про добробут кожного у поєднанні із захистом справедливості та суспільних інтересів» [5, с. 27].

Водночас дослідниця звертає увагу на такі можливі негативні прояви впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, при цьому зазначаючи, що: «Пануючий з кінця XX ст. інструменталістський підхід спочатку спричинив необґрунтований оптимізм щодо позитивної ролі ІКТ у функціонуванні демократичних процедур. Але наприкінці другої декади XXI ст. цей методологічний підхід призвів до того, що значна частина не тільки політиків, але й науковців скотилася у прірву негативізму, доводячи, що соціальні медіа стали інструментами у руках диктаторів, екстремістів, радикалів та популістів усіх мастей. Очевидно, що за цих умов дослідники е-демократії мають по-новому розкрити її потенціал для поверненні довіри до демократичних цінностей» [5, с. 27].

Інша дослідниця – Бортник Н.П. – зазначає, що «запровадження в Україні системи електронного урядування стало підґрунтям для формування електронної держави та електронної

демократії. Поряд з цим, можемо стверджувати, що розвиток вищевказаних категорій став основою для підвищення ефективності діяльності органів публічної влади на усіх рівнях. Питання налагодження інтерактивної взаємодії органів публічної влади та громадянського суспільства, належний розвиток демократичних інституцій стає при цьому все більш реальним. Водночас, у контексті розширення можливостей електронного урядування, залучення у його сферу ширшого кола відносин, важливим питанням є подолання цифрового розриву, який існує в суспільстві. Окремим напрямом має також бути питання удосконалення нормативно-правової бази, що стосується окремих аспектів діяльності органів публічної влади, особливо сфери надання адміністративних послуг» [6].

Інша група учених переконана, що електронну демократію як складову частину соціальної інституції демократії, яка виникає в процесі модернізації інституції, її пристосування до вимог сучасного компютеризованого суспільства і виконує певні функції та часткові завдання в системі суспільного призначення інституції демократії в цілому. Також дослідники зазначають, що становлення е-демократії виступає не лише формальною ознакою модифікації інституції, але одночасно є якісною зміною в ній, істотною трансформацією сутнісного наповнення інституції. Це сприяє ефективнішому досягненню основного призначення демократії: розширенню участі громадян у прийнятті владних рішень, а отже, стимулює формування громадянського суспільства в сучасних умовах. Водночас електронна демократія в Україні, перебуваючи на ранній стадії інституційного розвитку, є достатньо уразливою, а отже, породжує низку проблем та загроз для самої інституції демократії та сучасного суспільства в цілому [7, с. 35].

Тобто, наведене визначення розглядає електронну демократію як комплекс можливостей, додаткових інструментів для розвитку самої демократії як форми політичного режиму.

Орловська Ю.В., Кахович О.О., Квактун О.О., у результаті дослідження теоретичного базису електронної демократії, прийшли до висновку, що електронну демократію теоретики розуміють як нову організаційну форму управління суспільством, особливістю якої є його здійснення за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; на цю організаційну форму покладатимуться сподівання втілення ідеальної форми демократичного правління – так званої пря-

мої демократії, яка не потребує передавання повноважень з прийняття управлінських рішень від громадян до їхніх представників у органах управління, а відбувається безпосередньо за участі самих громадян; історичною попередницею електронної демократії виступає так звана теледемократія, де технологічним провідником-комунікатором виступають телевізійні технології. Дослідники пропонують розуміти електронну демократію як «участь громадянського суспільства в процесах прийняття управлінських рішень через мережу Інтернет, завдяки якій здійснюється розповсюдження необхідної для прийняття цих рішень інформації, проводяться дискусії між громадянами навколо цих відомостей, відбувається об'єднання громадян у групи відповідно до загальних інтересів та, врешті-решт, ухвалюються рішення шляхом комунікації та голосування. Можна впевнено стверджувати, що електронна демократія сьогодні являє собою найважливіший технологічний інструмент публічного управління та адміністрування, завдяки якому максимізується участь громадянського суспільства у процесах прийняття управлінських рішень і відбувається гуманізація публічного управління» [8].

Наведена позиція досить цікаво відображає зміст електронної демократії як технологічного інструменту, що дозволяє припустити її акцесорний характер.

Усі наведені наукові позиції, не зважаючи на певні відмінності у тлумаченні досліджуваного поняття, заслуговують на своє місце у системі наукових думок щодо електронної демократії.

Вважаємо за потрібне визначити також функції електронної демократії як елементу системи розвитку цифрової держави:

- електронна демократія є наслідком розвитку публічного адміністрування та управління в сучасному світі;
- електронна демократія передбачає собою низку технологічних та цифрових рішень для досягнень демократичних ідеалів та цінностей;
- електронна демократія є вираженням аксіологічної функції держави.

Таким чином, електронна демократія виступає формою суспільних відносин, що виникають між громадянами та публічною владою, реалізацією завдань громадянського суспільства. Через інструменти електронної демократії та низку інформаційно-комунікаційних інструментів реалізуються права громадян задля досягнення демократичних ідеалів і цінностей суспільства, вирішення необхідних поточних

питань суспільства. Слід погодитись із позицією, що електронна демократія є наслідком розвитку електронного урядування, як загальної системи сучасної моделі взаємодії влади та громадян.

Розвиток електронної демократії в Україні сприяє її адаптації до європейського правового простору. У доповіді «Участь громадян у цифрову епоху: електронна демократія» зазначається, що процес цифровізації пропонує можливість сприяти розвитку європейської публічної сфери, зближуючи людей та покращуючи зв'язок між ними через кордони. Таким чином, можна створити європейський простір для комунікації з питань спільного інтересу, а створення та вдосконалення відповідних цифрових інструментів полегшує проведення широкомасштабних публічних дебатів та вжиття колективних заходів на європейському рівні. У цьому відношенні слід звернути увагу на підтримку ініціатив єдиного цифрового ринку, що позитивно вплине на створення «спільної європейської аудиторії» та сприятиме подальшому посиленню демократизації ЄС [9].

Слід також зазначити, що формування єдиного інформаційного простору, поняття якого, вважаємо, є ширшим за значенням, ніж поняття електронного урядування, сприятиме більш швидкій адаптації України до вимог ЄС у процесі її європейської інтеграції, оскільки включає низку заходів не лише у сфері публічного адміністрування та управління, а й в галузях економіки, митній справі, податковому контролю тощо. Відповідно, впровадження будь-яких адаптивних сучасних цифрових рішень в державну політику та урядування є позитивним та необхідними для розвитку нашої держави.

Європейський Союз, тривалий час вживаючи заходів для розвитку цифрового європейського простору, у 2009 році прийняв досить-таки важливий документ рекомендаційного характеру.

Так, у Рекомендації ЄС CM/Rec(2009)1, прийнятій 18 лютого 2009 року, та пояснювальній записці до неї, на початковому етапі впровадження електронної демократії було передбачено, що державам-членам рекомендовано: розглянути можливість використання можливостей, що надаються електронною демократією, для зміцнення демократії, демократичних інституцій та демократичних процесів; розглянути та впровадити електронну демократію як підтримку та посилення демократії, демократичних інституцій та демократичних процесів за допомогою ІКТ, пов'язану із залученням та повторним залученням громадян до демократії; запро-

вадити, розробити або переглянути політику та практику електронної демократії, а також, де це вважається доцільним, законодавство, з урахуванням принципів та керівних принципів, що додаються до цієї рекомендації та є її невід'ємною частиною; розглянути, під час впровадження та розширення електронної демократії, використання набору орієнтовних посібників як подальші пропозиції щодо можливих дій; вжити заходів у співпраці з відповідними місцевими, регіональними, національними та міжнародними партнерами та зацікавленими сторонами для розробки концепцій та стандартів електронної демократії, які підтримують права людини, демократію та верховенство права [10].

Таким чином, електронна демократія стала метою розвитку сучасного інформаційного суспільства, а також тим елементом системи суспільних відносин, який ґрунтується на низці цінностей: людських, етичних, культурних, що є досить важливим для будь-яких публічних новоприйнятих рішень.

Рекомендацією, зазначеною вище, також передбачається, що електронна демократія повинна поважати та впроваджувати основні свободи, права людини та права меншин, включаючи свободу інформації та доступ до неї; електронна демократія – це можливість для забезпечення та сприяння наданню інформації та обговоренням, посиленню громадянської участі з метою розширення політичних дебатів та сприяння кращим та легітимним політичним рішенням; електронна демократія стосується всіх секторів демократії, всіх демократичних інституцій, усіх рівнів управління та широкого кола інших партій, а зацікавлені сторони електронної демократії – це всі особи та установи, які беруть участь у демократії та отримують від неї вигоду [10].

Висновки. Таким чином, електронна демократія є необхідним та прогресивним елементом розвитку цифрової держави та включає в себе технологічні рішення, ціннісні орієнтири та нормотворчі основи.

Електронна демократія має на меті досягнення цілей демократії як форми політичного режиму через інформаційно-комунікаційні технології, розширення можливостей участі громадян у прийнятті публічних рішень, задоволення їх законних інтересів, а також захист прав та свобод. Не зважаючи на всі зазначені вище позитивні аспекти реалізації завдань електронної демократії, повноцінній її реалізації стають на заваді об'єктивні перешкоди, такі як недо-

статний рівень цифрової грамотності громадян, проблеми доступу громадян до цифрових та електронних (публічних) послуг, частково недостатній розвиток технологічної інфраструктури.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p#Text>
2. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p/ed20130515#n13>
3. Термін «Електронна демократія». *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/36671> (дата звернення: 29.11.2025).
4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закону України від 09.01.2007 № 537-V. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2007. № 12. Ст. 102.
5. Войнова Е. О. Електронна демократія: трансформація осмислення політичні інститути та процеси. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 21–29. DOI: 10.31558/2519-2949.2020.4.3
6. Бортник Н. П. Електронна держава та електронна демократія в умовах формування інформаційного суспільства. *Академічні візії*. 2023. Випуск 16. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10012340>
7. Савка В. Є., Мишок Р. Р. Електронна демократія в Україні: інституційний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2018. Випуск 41. С. 35–41. DOI: 10.26565/2227-6521-2018-41-06
8. Орловська Ю., Кахович О., Квактун О. Електронна демократія як інструмент публічного управління та адміністрування: теоретичний базис. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-53>.
9. Citizens' Participation In The Digital Age: E-Democracy. *European Movement International* : website. URL: <https://europeanmovement.eu/policy/citizens-participation-in-the-digital-age-e-democracy/> (дата звернення: 27.11.2025).
10. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cahde/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf

Vikhliaiev M. Yu., Chernyshova V. Yu. Electronic democracy as a condition for the development of a digital state

This article is devoted to the study of scientific approaches and regulatory frameworks for the implementation of a new social phenomenon - electronic democracy in the conditions of the development of a modern legal state. A number of scientific approaches to the interpretation of the concept of «electronic democracy» are analyzed, various scientific concepts of its understanding are identified, which affect further goals and objectives for implementation.

Separate attention is paid to the existing regulatory support for electronic democracy in Ukraine. It is found that three legislative definitions consider electronic democracy from different aspects: as a form of social relations: as an instrument of individual opportunities for participants in legal relations, in particular, citizens; as a means of influencing citizens on the authorities. It is proposed to determine such features of electronic democracy as: electronic democracy is a consequence of the development of public administration and management in the modern world; electronic democracy involves a number of technological and digital solutions for achieving democratic ideals and values; e-democracy is an expression of the axiological function of the state.

It is also proposed to consider e-democracy as a form of social relations that arise between citizens and public authorities, the implementation of the tasks of civil society. It was found that through the tools of e-democracy and a number of information and communication tools, the rights of citizens are realized in order to achieve democratic ideals and values of society, to solve necessary current issues of society. The study substantiated that e-democracy is a consequence of the development of e-government as a general system of a modern model of interaction between authorities and citizens.

It was found that the full implementation of e-democracy is hindered by such objective obstacles as the insufficient level of digital literacy of citizens, problems of citizens' access to digital and electronic (public) services, and partially insufficient development of technological infrastructure.

Key words: digital state, digital policy, democracy, e-democracy, digitalization, digitalization.